

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ (РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ) НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

З часу проголошення державної незалежності України стратегічним напрямом розвитку української держави стало становлення та побудова громадянського суспільства. Слід зазначити, що громадянське суспільство – спільнота вільних, відповідальних, економічно незалежних громадян із високим рівнем громадянської самосвідомості, соціальних, культурних та моральних відносин. Громадянське суспільство – сфера реалізації основних прав людини: на життя, свободу, безпеку, власність тощо, а також сфера вільного вираження її політичних, економічних, соціальних, культурних, духовних потреб та інтересів. Центром громадянського суспільства є людина, її права, свободи та інтереси, умовою його існування виступає особистість, що здійснює своє право на самореалізацію. Основними сутнісними рисами громадянського суспільства є свобода, демократія, приватна власність, законність тощо.

Так як громадянське суспільство ще не стало реальністю українського суспільства, то його побудова та становлення є актуальним питанням сьогодення. У здійсненні цього провідна роль належить державі, адже на неї, згідно з Конституцією України, покладено функції керування, організації, управління суспільними справами та обов'язок забезпечення прав та свобод людини і громадянина, що, в свою чергу, є необхідною умовою та основою для становлення громадянського суспільства в Україні.

Проте, як показує практика суспільного буття, забезпечення прав та свобод людини і громадянина не є нормою життя в українському соціумі. Норми Конституції України в своїй більшості носять декларативний характер. Причиною цього є слабкість держави, що проявляється в соціально-політичній конфронтації різноманітних владних структур, недосконалості законодавства, глибокому розриві між задекларованими демократичними цінностями та їх втіленням в практику суспільного життя тощо.

Головною причиною вищевикладеного є відсутність певного рівня зворотного зв'язку, іншими словами взаємодії між державою і суспільством, яке, у свою чергу, представлено, перш за все, в якості політичних партій, неурядових організацій, Церкви та ін. Вищеназвані структури є інститутами громадянського суспільства, мають поширення в українському суспільстві, проте не повною мірою здійснюють притаманні їм функції. Причин цьому є багато, але основна з них – відсутність стійкої стабільної взаємодії з державою.

Взаємодія – це участь у спільній роботі, діяльності, співробітництві, спільне здійснення операцій, угод. Поняття “взаємодія”, з одного боку, трактується як визначальний принцип організаційного характеру у державному управлінні, а з іншого – зводиться до особливої форми “авторегуляції” – зворотного зв'язку [Якубовський Я., Бутирська Т. Взаємодія держави і громадянського суспільства в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2004. – №1. – С.317-321]. У свою чергу, зворотній зв'язок розглядається як громадський контроль над діяльністю держави, метою якого є нейтралізація і попередження її антигромадянської діяльності.

Отже, взаємодія між державою та інститутами громадянського суспільства передбачає вплив держави на інститути громадянського суспільства і навпаки. Вона також є тим процесом, що здатний, з одного боку, реально забезпечити наближення держави до потреб громадян України, реалізувати їх права і свободи,

■ Грінер О. – аспірант Національної академії державного управління при Президентові України.

і з другого, – через діяльність інститутів громадянського суспільства, залучити їх до процесу прийняття управлінських рішень. Взаємодія між державою та інститутами громадянського суспільства є основною умовою формування та становлення такого суспільства в Україні.

Слід відзначити, що важливе місце серед інститутів громадянського суспільства в Україні займає Церква, що визначається нами як суспільний інститут, що діє у системі інших суспільних інститутів та має особливий статус завдяки своїй відокремленості по відношенню до інтегрального суспільного інституту, яким є держава. Церква є інститутом громадянського суспільства в першу чергу тому, що вона, згідно с.35 Конституції України та с.5 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, відокремлена від держави [Конституція України: Прийнята та п’ятій сесії Верховної ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997.С. 382]. Саме це дає підставу говорити про неї як про самоврядну незалежну інституцію.

1.Важливість Церкви як інституту громадянського суспільства для України визначається по-перше, різким збільшенням з часу проголошення державної незалежності України кількості релігійних організацій, які згідно із Законом України “Про свободу совісті та релігійні організації”, є юридичними особами [- Закон України про свободу совісті та релігійні організації // Закони України. Верховна Рада України. Інститут законодавства. - К. - Т1. - 1996. - С.378-389]; по-друге, активним входженням Церкви (релігійних організацій) в суспільне життя України та значним досвідом і потенціалом у справі виховання громадян України тощо; по-третє, не мало важливим аспектом є значний рівень довіри до Церкви (релігійних організацій) з боку громадян України.

Все це створює основу для підтвердження тези про те, що Церква (релігійні організації), особливо християнського спрямування, мають значний потенціал у справі побудови засад громадянського суспільства в Україні. Адже вона є об’єднанням, заснованим на цінностях, які цілком корелюються з цінностями громадянського суспільства: толерантності, ненасильства, справедливості, гуманізму тощо. Завдяки таким особливостям, як продукування цінностей та звернення до внутрішнього світу кожної людини, Церква (релігійні організації) мають “особливе призначення – шукати в ній (в людині) справжню мотивацію її поведінки, ... а це є не менш важливим, ніж норми права, які регулюють зовнішні прояви цієї поведінки [Державне управління та державна служба: словник-довідник / Уклад. О.Ю.Оболенський. – К.: КНЕУ, 2005.С. 56]. Це може відбуватись і вже відбувається через вплив Церкви (релігійних організацій) на свідомість і поведінку людини з метою формування в неї таких моральних якостей як патріотизм, законслухняність, суспільно-політична та економічна активність, толерантність, захист життя, взаємодопомога, співчуття тощо. Наявність вищеназаних моральних якостей в громадян України призведе до формування громадянсько свідомої особистості, а це, у свою чергу, прискорить процес становлення громадянського суспільства в Україні.

Отже, Церква (релігійні організації), позитивно впливаючи на свідомість і поведінку громадян нашого суспільства, спроможна закласти підвалини громадянського суспільства.

Проте, як показує практика суспільного життя, вплив Церкви (релігійних організацій) на віруючих останнім часом значно послабився, свідченням чого є наявність незначної частини практикуючих віруючих і значної кількості формально віруючих. Це спричинено перш за все загальносвітовими процесами секуляризації, що проявляють себе на даний час в Україні. Також спостерігається зниження ролі релігійних моральних норм як детермінант поведінки, а “у переважній кількості церков та інших релігійних об’єднань відсутні загальнозначущі соціальні програми, не спостерігається дійсна готовність до налагодження діалогу між церквами” [Киришко М. Церква і проблеми формування громадянського суспільства в Україні // Наукові записки / Збірник. – К.: ІПіЕНД. 1998. – 204 с. / Сер. “Політологія і етнологія”. – Вип.61. С. 285]. Усе це сприяє зростанню конфесійної напруженості, зниженню ролі Церкви (релігійних організацій) в українському суспільстві.

Також сама діяльність Церкви (релігійних організацій) не завжди є конструктивною і спрямованою на становлення засад громадянського суспільства. Свідченням цьому є міжрелігійні, міжконфесійні та міжцерковні конфлікти, розкол у православ'ї, діяльність деяких новітніх релігійних течій, що має деструктивний характер, тощо.

Все це дає підстави погодитись з тезою про амбівалентну роль Церкви (релігійних організацій) в процесі побудови громадянського суспільства в Україні. [Киришко М. Церква і проблеми формування громадянського суспільства в Україні // Наукові записки / Збірник. – К.: ІПіЕНД. 1998. – 204 с. / Сер. “Політологія і етнологія”. – Вип.61. С. 285].

Тому у цьому контексті, з одного боку, незаперечною є роль держави у нівелюванні негативних явищ релігійно-церковного життя і, відповідно, встановлення нею системної взаємодії з Церквою з метою створення сприятливих умов для формування громадянського суспільства в Україні. Тому, в умовах поліконфесійності українського суспільства тільки при побудові та організації ефективної взаємодії між державою і Церквою (релігійними організаціями) можлива реалізація позитивного потенціалу останньої у формуванні та становленні засад громадянського суспільства в Україні.

Проте процес становлення взаємодії між державою і Церквою (релігійними організаціями) багато в чому гальмується сприйняттям, в основному політичними, державними, громадськими діячами, часто і самими представниками церков, конституційного принципу відокремлення Церкви (релігійних організацій) від держави, надто жорстко та радикально. Тому слід усвідомити, в пергу чергу представникам держави, що відокремлення Церкви (релігійних організацій) від держави не означає їх відокремлення від суспільства. Адже Церква (релігійні організації) є громадою вірних, мирян, які одночасно і є громадянами української держави. Саме особа є з'єднувальною ланкою між Церквою (релігійними організаціями) і державою, адже, вона, з одного боку як прихожанин Церкви, з іншого – як громадянин держави шукає в Церкві, як незалежній структурі від держави, певну “силу посередника” в своїх стосунках з державою та суспільством [Кириченко С. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави. – К.: Логос, 1999. С. 158]. Отже, завдяки людині процес взаємодії держави і Церкви (релігійних організацій) є необхідним та актуальним в процесі побудови громадянського суспільства в Україні.

Для встановлення системної взаємодії між державою і Церквою (релігійними організаціями) необхідно: по-перше, двостороннє усвідомлення ними необхідності такої взаємодії з метою створення сприятливих умов в українському соціумі для побудови громадянського суспільства. По-друге, встановлення ефективної взаємодії між державою і Церквою (релігійними організаціями) вимагає необхідності одночасного їх розвитку та вдосконалення, а також системи взаємодії держави і Церкви (релігійних організацій) [Закон України про свободу совісті та релігійні організації // Закони України. Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К. – Т.1. – 1996. С. 288].

2. На даний час не встановлено системної взаємодії між державою і Церквою (релігійними організаціями), яка б мала на меті побудову та розвиток громадянського суспільства в Україні. Здійснюються лише перші кроки в цьому напрямі як з боку держави, так і з боку Церкви (релігійних організацій). Так, з боку держави тільки починає усвідомлюватись важливість такої взаємодії, що простежується, перш за все, у виступах її керівників. Зокрема, на одній із зустрічей з керівниками церков (релігійних організацій), що входять до складу Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій, Президент України В.Ющенко зазначив: “Ми маємо разом знайти правильну формулу партнерства держави та Церкви і об'єднати свої зусилля там, де це найбільш потрібно людям і суспільству” [Гудзик К. Держава та Церква. Президент пообіцяв посередництво // День р.].

З боку Церкви (релігійних організацій) вже здійснюються кроки в напрямку налагодження співпраці з органами державної влади, що опікуються сферами освіти, охорони здоров'я, пенітенціарною системою, силовими структурами та ін.

Так, ряд церков, зокрема УПЦ МП, УПЦ КП, УГКЦ, вже підписали угоди про співробітництво з Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державним департаментом України з питань виконання покарань та ін. Така ситуація свідчить про бажання Церкви (релігійних організацій) брати активну участь у вирішенні проблем українського суспільства. Проте законодавча неврегульованість цих процесів може призвести до перенесення міжрелігійних, міжконфесійних та міжцерковних конфліктів у пенітенціарну систему та військові структури.

Необхідність одночасного розвитку та вдосконалення держави і Церкви (релігійних організацій), а також системи взаємодії між ними, є взаємопов'язаними між собою. Розвиток та вдосконалення держави передбачає демократизацію її діяльності – прозорість, відкритість органів державної влади тощо. Щодо Церкви (релігійних організацій), то першочерговим постає питання повернення їй всіх культурних будівель і майна, нівелювання міжрелігійних, міжконфесійних та міжцерковних протиріч та ін.

Що стосується встановлення системи взаємодії між державою і Церквою (релігійними організаціями), то на сьогодні актуальним постає питання укладання конкордатів (угод, договорів) української держави з Церквою (релігійними організаціями). Метою цього є допомога Церкві (релігійним організаціям) “відбутися” в історично й сутнісно притаманних їй сферах суспільного життя – соціальній, освітній, виховній, культурній сферах, пенітенціарній системі, військових структурах тощо.

Взаємодія між державою і Церквою (релігійними організаціями) повинна будуватись на принципах рівноправного партнерства.

П. ЯРОЦЬКИЙ ■

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ І КОНФЕСІЙНА УНІФІКАЦІЯ ЯК ВИЯВИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЛІГІЄГЕНЕЗУ

Розуміючи релігієгенез як джерело, походження, зародження, а також процес розвитку релігій, уточнимо ті вияви цього процесу, які є предметом пропонованої рефлексії (таким чином, не заперечуючи і не відкидаючи інші вияви релігієгенезу).

Національно-культурна ідентифікація характерна для генези всіх релігій, насамперед етнічних (національних), а також світових. Разом з тим на певному етапі свого розвитку релігія (здебільшого це відбувається під впливом факторів суспільних, економічних, політичних, ідеологічних, а також внутрішньоцерковних, апологетичних, модернізаційних) набуває характеру конфесійної уніфікації.

Відтак, національно-культурні вияви релігій характерні як для моментів зародження, так і в цілому для процесів їхнього розвитку. Вони рельєфно простежуються в особливих суспільних умовах буття конкретних релігій (церков, конфесій), насамперед під час актуалізації національної ідентифікації їхніх віросповідників, пробудження і зростання патріотичних почуттів народу.

Конфесійна уніфікація відбувається під впливом і дією таких зовнішніх факторів, як утвердження державного абсолютизму, шовіністичних виявів панівної нації, становлення статусу державних, офіційних, клерикалізованих релігій (церков, конфесій), а також спроб подолання релігійних криз, церковних розколів, пристосування “до світу”, “входження у світ” або під тиском інших процесів сус-

■ Яроцький П. – докт. філос. наук, проф., заст. керівника ВР ІФ ім. Г.С.Сковороди НАН України.